

*Умарова Р.Н.***КЫРГЫЗ ЭЛ ПЕДАГОГИКАСЫНДА КЫЗ БАЛДАРДЫ
ТАРБИЯЛООНУН ЖОЛДОРУ***Умарова Р.Н.***ПУТИ ВОСПИТАНИЯ ДЕВОЧЕК В КЫРГЫЗСКОЙ
НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ***R.N. Umarova***WAYS OF EDUCATING GIRLS IN KYRGYZSTAN
FOLK PEDAGOGY**

УДК:37.034(043.3)

Ар бир элдин рухий байлыгынын маңыздуу элементи болуп анын педагогикалык маданияты, дүйнөгө болгон көз караштары жана элдик тарбиянын тарыхый тажрыйбалары эсептелет. Кыргыздар Борбор Азиядагы эң байыркы элдерден. Көчмөн турмушта жашап, кылымдарды карыткан кыргыз эли өзүнүн тарыхый өнүгүүсүндө коомдук турмушту жөнгө салып, өнүгүү нугун аныктап турган каада-салттарды, үрп-адаттарды жараткан. Мына ошол каада-салттар кыргыз коомундагы кыз балдарды тарбиялоого болгон өзгөчө мамилени да калыптандырган. Кыргыз элинин кыз балдарды тарбиялоосу өзгөчө макал-лакаптарында да чагылдырылат. Көчмөн кыргыз коомунда кыз балдардын орду, ролу башка элдерден бир топ айырмаланган. Кыргыз элинде элдик каада-салт, үрп адаттар ар бир муун тарабынан бек сакталган. Бул макалада кыргыз эл педагогикасында кыз балдарды тарбиялоо маселеси каралды. Ошондой эле элдик каада-салттардын, үрп-адаттардын кыз балдарды тарбиялоодогу ролу көрсөтүлдү.

Негизги сөздөр: кыз бала, каада-салт, үрп-адат, элдик педагогика, тарбия, кыргыз эли, макалдар.

Важным элементом духовного богатства каждого народа является его педагогическая культура, мировоззрение и исторический опыт народного воспитания. Кыргызцы считаются одним из наиболее древних народов Центральной Азии. Живя кочевой жизнью кыргызский народ создал свои обычаи и традиции, регулирующие его историческое развитие. Каждое поколение кыргызов бережно хранило и передавало народные обычаи и традиции. Эти же обычаи и традиции сформировали особое отношение к воспитанию девочек, которые особенно отразились в пословицах и поговорках кыргызского народа. Место и роль девочек в жизни кочевого народа особо отличалась от других народов. В этой статье рассматривается проблема воспитания девочек в народной педагогике, а также роль народных традиций и обычаев в их воспитании.

Ключевые слова: девочки, традиции, обычаи, народная педагогика, воспитание, кыргызы, пословицы.

An important element of the spiritual wealth of each nation is its pedagogical culture, worldview and historical experience of national education. The Kyrgyz are considered one of the most ancient peoples of Central Asia. Living a nomadic life,

the Kyrgyz people created their own customs and traditions regulating its historical development. Each generation of Kyrgyz carefully preserved and passed on national customs and traditions. These same customs and traditions formed a special attitude to the education of girls, which is especially reflected in the Proverbs and sayings of the Kyrgyz people. The place and role of girls in the life of the nomadic people was particularly different from other peoples. This article deals with the problem of education of girls in folk pedagogy, as well as the role of folk traditions and customs in their education..

Key words: girls, traditions, customs, folk pedagogy, education, Kyrgyz, proverbs.

Ар бир элдин рухий байлыгынын маңыздуу элементи болуп анын педагогикалык маданияты, дүйнөгө болгон көз караштары жана элдик тарбиянын тарыхый тажрыйбалары эсептелет. Кыргыздар Борбор Азиядагы эң байыркы элдерден. Көчмөн турмушта жашап, кылымдарды карыткан кыргыз эли өзүнүн тарыхый өнүгүүсүндө коомдук турмушту жөнгө салып, өнүгүү нугун аныктап турган каада-салттарды, үрп-адаттарды жараткан. Мына ошол каада-салттардын, үрп-адаттардын негизинде кыргыз коомундагы баалуулуктар калыптанып, жаш муундар тарбияланган. Элдик каада-салт, үрп адаттар ар бир муун тарабынан бек сакталып, жазылбаган бузулбас мыйзамга айланган. Алар коомдун ар бир мүчөсүнүн укугун, милдетин аныктап турган.

Кыз балдарды гендердик социалдаштыруунун этнопедагогикалык негиздери Г.Н. Волков, И.С. Кон ж.б. эмгектеринде ачыкталган. Социалдашуу процесси аркылуу ар бир эл өзүнүн маданиятын (баалуулуктарын, дүйнөгө болгон көз караштарын, ишенимдерин, нарк-насилин, каада-салтын ж.б.) жаш муундарга өткөрүп берүүнү ишке ашырат.

Кыз балдарды гендердик социалдаштыруунун кыргыз элдик салттарына талдоо жүргүзүү аркылуу кыргыз коомундагы аялзатынын ордуна, ага болгон өзгөчө аяр мамилени айгинелей алабыз. «Дүйнө түркүгү – эне, аялзаты» дешкен элибиз. Кыргыз коомундагы аялзатына болгон мамилени, алардын ордун

жатык тилдүү, учкул сөздүү кыргыз эли элдик оозеки чыгармаларында, каада-салттарында чагылдырган.

Мына ошол каада-салттар кыргыз коомундагы кыз балдарды тарбиялоого болгон өзгөчө мамилени да калыптандырган. Көчмөн кыргыз коомунда кыз балдардын орду, ролу башка элдерден бир топ айыр-маланган.

Ал эми ислам дини кыз-келиндерди тарбиялоодо баарынан мурда коом тарабынан кемсинтилген абалынан куткарып, аларды эркектер менен тең укуктуу кылуу үчүн бардык иш-чараларды колдонгон жана ал чаралардын аткарылуусун камсыз кылууга моралдык жана материалдык жоопкерчиликтерди негиздеген.

Азирети Мухаммед өз жашоосунда өмүрү өткөнчө кыйшаюусуз жетекчиликке алган принциби аялзатын урматтоо жана коомдогу абалын жогору көтөрүү болгон. Үй-бүлө башчылары гана эмес дин кызматкерлери да бул маселеде жооптуу экендигин тастыктап, хадис изилдөөчү Имам Бухарий чыгармасынын бир параграфынын темасын «Имамдын аялдарга насаат айтуусу жана аларга илим үйрөтүүсү» – деп атаган. Азирети Мухаммеддин бир хадисинде: «Үч түрдүү кишинин экиден сообу бар, үчүнчүсү мындай киши колундагы күң аялды тарбиялап, ага илим, билим үйрөткөн, андан соң анын өз эркин өз колуна берип, ага үйлөнгөн киши» – деп жазылган. Азирети Мухаммед аялдын жан дүйнөсүнүн өтө назик билерманы катары аялдардын тартынчаактыгы, уяңдыгы алардын билим алуусуна тоскоол болуорун сезип, аялзатын окуп, билим алууга чакыруу менен гана чектелип калбастан, аларды окутуп үйрөтүр турган жуманын атайын бир күнүн белгилеген.

Элибиздин перзентке, энеге, аялзатына болгон тунук, таза назик сезимин А. Осмонов:

«Күн болбосо жер да болбос ай болбос,
Ай болбосо турмуш көрккө шай болбос.

Июнь түнү бешик жасап арчадан,

Баатыр эне күмүш тууган айга окшош» - деп, бала төрөп, аны бешикке бөлөп, ак ниет, аруу тилек менен аны эмизип, чоңойтуп жаткан эненин ыйыктыгын, бийиктигин берип жатат! [1].

Орус элинин «Уул тарбияласаң - эркекти, кыз тарбияласаң улутту тарбиялайсың» - деген накыл сөзү нукура эле акылдын каймагы. Анткени, кыз келчек колукту, эне, чон эне! Ал эми энелер тубаса тарбиячы, болгондо да табигый, мээрбан тарбиячы. Ар кандай улуттун ажары да, касиети да кызда – эне, чоң эне, таенедө.

Энелер – аялзаты – улуттук тарбия системасынын өзөгү. Ошондуктан биздин ата-бабаларыбыз аялзатынын табият жана коом алдындагы миссиясы-

нын улуулугуна баш ийип, таазим этүү менен эне-ни, аялды, ыйык тутуп, үй-бүлөдө аларды культ катары көргөндүгү Каныкей, Айчүрөк, Жаңыл Мырза, Кишимжан, Акылкарачач жана башкалардын көркөм элестери далил [2,7].

Ошол эле учурда кыргыздар, кыздарын «Кызга кырк үйдөн тыюу» деп тарбиялашкан. Аялзатынын үлгү болчу сын-сыпатын даңазалап, кемчилдигин жойсун деп, сындап сыр ачып, сын-сыпаттап, мүнөздөмө беришкен. Кыргыз коомунда аялдарга, кыз-келиндерге берилген мына ушундай сыпаттоолордун негизинде кыз балдарды социалдаштыруунун салттуу үлгүлөрүн белгилей алабыз.

«Кыздын кырк чачы улуу» – деп ага өтө урматтап өзгөчө мамиле жасашкан. Үйгө көрк берген гүлдөй тутуп аны назик асырап алышкан. Кыз өзүнүн үйүндө мейман деп саналгандыктан, бир эле өзүнүн үй-бүлөсүндө эмес, туугандарына, кошуналарына, айылына, түз, калыс, жылуу мамиле жасап, аларды сыйлап, ыйбаа кылып, улууларга адептүүлүгүн көрсөтүп, кичүүлөрүнө үлгү болуу менен катар «Кыздуу үйдө кыл жатпайт», «Эшигин көрүп төрүнө өт, энесин көрүп кызын ал» деп, кыз тарбиялоого талапты катуу коюп, биздин бабаларыбыз, кыздарды социалдык жактан тезирээк жетилдирүүгө умтулушкан.

Кыздар өз алдынча бой токтотуп, аягына тыкан тура алган учурунан баштап эле үй-бүлөнүн турмушуна активдүү катышкан. «Кылганың биз үчүн, үйрөнгөнүн өзүң үчүн, кызым» – деп, кыздарды үй тиричилигине кол кабыш кылбай көчөдө ойноп, жүрүшүнө ата-эне жол койгон эмес.

Кыз балдар өтө жашынан эле суу ташуу, казан асуу, идиш аякты таза тутуу, дасторкон салуу, төшөк салуу жана жыюу, үйдү таза кармоо, оюп-чийип сайма саюу, кийим бычып тигүү, жандыкты, малды саап сүт бышыруу, айран уютуу, сүт, айранды бышып май алуу, аны сызгыруу, сүзмө куюу, курут кайнатуу жана кургатуу, бээ саап кымыз бышуу, ийик ийрип жип чыйратуу, жүн тытып сабоо, өрмөк куруу, согуу, аркан эшүү, кийиз басуу, чий токуу ж.б.у.с. иштерди аткарып көнүшкөн.

Кыз балдардагы улуу касиеттерди калыптандырууга бүт калайык калк жапырт киришкен. Кыздын абийири бир гана үй-бүлөнүн же ата-эненин гана үлүшү эмес, бүт уруунун, бүт жамааттын, бүт элдин абийири катары эсептелген. Ал абийири үчүн кыз, энеси жана жеңеси – үчөө бүт эл алдында өзүнүн керт башы менен жооп берген. «Уят өлүмдөн катуу» – деген макал айткан ата-бабаларыбыз эл алдында уяты чыгып, абийири төгүлгөндөн көрө өлүмдү өйдө көргөн. Сулуу, акылдуу, тарбиялуу кыз жалпы уруунун, элдин байлыгы катары каралган.

Кыргыз элинин кыз балдарды тарбиялоосу

өзгөчө макал-лакаптарында да чагылдырган. «Эне үйдүн куту», «Бейиш эненин таманында», «Аял жакшы эр жакшы, увазир жакшы хан жакшы», «Жакшы аял жаман эркекти орто кылат, орто эркекти жакшы кылат, жакшы эркектин даңкын чыгарат», «Жакшы кыз, жакадагы кундуз», «Кыздуу үйдө кыл жатпайт», «Кыз киши «конок», «Биринчи байлык денсоолук, экинчи байлык ак жоолук», «Кардың ачса карындаш изде», «Алысты жакын кылган кыз, ачууну таттуу кылган туз», «Атадан алтоо болгуча, энеден экөө бол», «Аталуу жетим арсыз жетим, энелүү жетим эрке жетим», «Кабыргаң менен кеңеш» сыяктуу ж. б. макал-лакаптар буга далил [3].

«Энени көрүп кыз өсөт, эжени көрүп синди өсөт» – дейт эл макалы. Кыздарды туура тарбиялоодо ата-эне өзүнүн эмгекке, коомго, жолдошторуна кылган мамилелери менен балдарындагы чынчылдыкты, тартиптүүлүктү, мээнеткечтикти, эмгекти сүйүүнү, принципиалдуулукту тарбиялоодо аларга үлгү болууга тийиш.

Кыздын тарбиясы эненин колунда болгон. Ата эч качан кызына, келинине тике, катуу айткан эмес. «Керегем сага айтам, келиним сен ук» деген сөз ошондон калган. Бул кыргыз элинин акылмандыгынын, маданияттуулугунун көрсөткүчү. Туура тарбия, туура кеңешти кыз балага аба-суудай берүүгө аракеттенишкен. Барган жери кызын мактап турса бул энелери үчүн чоң сыймык болгон. Кыз барган жерине батпай, тил табыша албай же оокат кылууга чыдабай, төркүнүнө келсе, бул ата-энесине кайгы тартуулаган. Мындай учурда акылдуу энелер кызы качып келсе,

кайра өзү жеткирип берген учурлар болгон. Ошондуктан ар бир кыз бала барган жеринен бак таап, ошол жерде очор-бачар болуп жашап калганга аракеттенген.

Тарыхыбызда эл башкарган, эл тагдырын чечкен акылман асылзаада аялдардын чыгышына кыргыз коомундагы аялзатына болгон өзгөчө мамиле, тарбиялоодо тутунган баалуулуктар чоң өбөлгө жараткан. Бул талашсыз факт. Анткени, кыргыз кызынын тарбиясы, жүрүм-туруму үй-бүлө, ата-эненин эле эмес жалпы уруунун көзөмөлүндө болгон жана элдин байлыгы катары каралган.

Жыйынтыктап айтканда, кыз балдарды тарбиялоодо кыргыз элдик салттарынын үлгүлөрү жана багыттары азыркы мезгилдеги жаш муундардын калыптануусу үчүн абдан баалуу экендиги шексиз.

Адабияттар:

1. Апыш Б., Козукулов Т. «Мухаммед пайгамбардын таалим-тарбия жөнүндө даанышман ойлору». - Б., 2004.
2. Апыш Б. «Тарбия назарияты». - Ош, 1996. - 7-8-бб.
3. Закиров С. Кыргыз элинин макал-лакаптары. - Ф.: Кыргыз ССР илимдер академиясынын басмасы, 1962.
4. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш.пед. учеб. зав. - М.: Изд.центр «Академия», 1999.
5. Кон И.С. Ребенок и общество: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2003.
6. Молдокасымов К. Курманжан датка//Кыргыздар. - Бишкек, 2004. - 7-том.
7. Феликс Рокка «Памир жана Алай кыргыздары // Кыргыздар. - Бишкек 1991.

Рецензент: к.пед.н., доцент Абдывасиева З.